

ВІДГУК

на дисертаційну роботу Марченко Оксани Юріївни

«Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів», поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення»

1. Актуальність обраної теми

Проблема формування ціннісного ставлення до фізичної культури у школярів різної статі викликає інтерес не тільки в Україні, а й за кордоном. Одним зі шляхів її розв'язання є обґрунтування та уведення поняття «гендер» як більш глибокої альтернативи статевому поділу дітей та запровадження гендерного підходу у процесі фізичного виховання. На практиці організація навчального процесу з фізичної культури у закладах загальної середньої освіти (школах, гімназіях, ліцеях, навчально-виховних комплексах) часто не є оптимальною для формування ціннісних орієнтацій учнів різної статі. Причина цього криється у спрощеному підході до мотивування школярів, утилітарному розумінні жіночих та чоловічих соціальних ролей, відсутності врахування їх індивідуальності для зацікавлення у результатах фізичного виховання, що в свою чергу обмежує рівень отриманих фізкультурних знань, вмінь та погіршує стан здоров'я учнів.

Літературні дані свідчать, що різні аспекти організації фізичного виховання школярів залежно від статі представлені у працях вітчизняних і закордонних науковців: формуванню інтересу до занять фізичною культурою та спортом школярів присвятила публікації Н.Є. Пангелова (2015); вивченням структури мотиваційних пріоритетів, інтересів, уподобань школярів середнього та старшого шкільного віку до занять фізичною культурою і спортом займалися І. Р. Боднар (2015), Т. Ю. Круцевич (2010-2017), Н. В. Москаленко (2018); дослідженням самооцінки стану здоров'я та фізичного розвитку юнаків і дівчат

займалися Є. В. Боченкова (2000), О. М. Мілякова (2007) та інші.

Аналіз цих публікацій дозволив автору визначити суперечність між необхідністю організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання школярів згідно існуючих рекомендацій МОН України та відсутністю урахування на практиці гендерного підходу та особливостей соціальної статі дітей для формування аксіологічного значення фізичної культури та розв'язання її основних завдань.

Необхідність розв'язання зазначеної суперечності зумовлює актуальність наукового дослідження та дозволяє сформулювати його проблему, яка полягає у відсутності обґрунтування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування аксіологічної значущості індивідуальної фізичної культури.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації

Основні наукові положення, методичні підходи, висновки і рекомендації дисертації О.Ю.Марченко достатньою мірою обґрунтовані, базуються на аналізі фундаментальних праць відомих вітчизняних і зарубіжних вчених. Автором логічно сформульовано структурні компоненти: мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, які відповідають темі дисертації.

Варто відзначити системний підхід до розв'язання дисертантом проблеми дослідження. Разом із висновками і практичними рекомендаціями всі компоненти складають логічно побудовану і композиційно завершену структуру наукової роботи. Комплексне застосування методів (теоретичні, педагогічні, соціологічні, психодіагностичні, метод експертної оцінки, методи математичної статистики) є адекватним і відповідає проблематиці дослідження та сучасним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту.

Дисертація складається зі вступу, 6 розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 584 найменування, та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації – 590 сторінок. Робота містить 75 таблиць, 31 рисунок.

У **вступі** автором обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано структурні компоненти дослідження (об'єкт, предмет, мету, завдання, наукову новизну, практичну значущість), охарактеризовано особистий внесок здобувача, відображено апробацію матеріалів дисертації на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

У першому розділі - **«Формування цінностей фізичної культури дітей у процесі фізичного виховання в школі»**, відображено результати аналізу літературних джерел, на основі якого: визначено проблемне поле гендерного підходу в освіті, який є одним із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання школярів та враховує їхні індивідуальні особливості у відповідності зі статтю; розглянуто біологічні та історичні передумови диференційованого фізичного виховання молоді, сутність феномену «гендер», передумови виникнення гендерного підходу в педагогічній науці, особливості розвитку гендерних досліджень в Україні, специфіку реалізації гендерного підходу у фізичному вихованні молоді та факторів, які вплинули на даний процес.

У другому розділі дисертації - **«Методи та організація дослідження»** представлені використані у роботі методи досліджень, обґрунтована доцільність їх застосування, описана організація та надана характеристика етапів дослідження.

У третьому розділі **«Вікові й статеві особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів»** на підставі результатів емпіричного дослідження автором виявлено, що в основі потребово-мотиваційної сфери фізичної культури і спорту хлопців і дівчат є як спільні пріоритети, так і ті, що суттєво відрізняються. З 5-го по 11-й класи за різними причинами кількість школярів, які займаються спортивною діяльністю,

суттєво зменшується. Хлопці та юнаки частіше обирають силові види спорту, тхеквондо та футбол, а дівчата віддають перевагу плаванню та різновидам фітнесу.

Крім того автором роботи було встановлено, що зацікавленість заняттями фізичною культурою у юнаків з 5-го класу до 8-го знижується майже вчетверо, у дівчат – удвічі. Визначено мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою та спортом хлопців і дівчат, які спрямовані на вдосконалення зовнішнього вигляду та фігури, починаючи з 11 років. Їх бажання займатися фізичною культурою і спортом переважно пов'язане з мотивацією вдосконалення форм тіла, яка у дівчат виявляється з 5-го класу. Починаючи заняття спортом у віці 15-17 років, юнаки спрямовують свою діяльність не на високий спортивний результат, а на оздоровлення організму та вдосконалення фігури. В 11-му класі мотивація вдосконалення фігури засобами фізичного виховання на 25 % вища у дівчат, ніж у хлопців.

У четвертому розділі **«Гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів»** представлено результати дослідження психологічної статі школярів у гендерному аспекті розвитку індивідуальної фізичної культури. За результатами дослідження виявлено, що переважна більшість хлопців і дівчат, незалежно від віку, мають гендерну ідентичність андрогінного типу (92,77 %). Із 303 юнаків тільки 5,12 % репрезентують маскулінний тип та 1 % – характеристики фемінінного типу. З-поміж 335 дівчат 73,89 % віднесені до андрогінного типу особистості, 23,33 % – до фемінінного, маскулінні характеристики мають 2,78 % дівчат.

Автором також були виявлені відмінності у взаємозв'язку між загальним рівнем потреби у досягненні успіху школярів та приналежністю їх до маскулінного, фемінінного чи андрогінного психологічних типів. Серед школярів 5-7 класів високий рівень потреби у досягненні мають більше хлопці ніж дівчата. У своїй більшості – це представники маскулінного психотипу.

Водночас у розділі представлено й обґрунтовано критичні періоди у формуванні мотивації до занять фізичною культурою і спортом. Так високий

рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців 11-13 років співпадає з високим рівнем андрогінності та підвищеною фемінінністю у даному віці. Критичний період зниження мотивації хлопців до занять фізичною культурою і спортом, припадає на 7 та 8 класи і характеризується високим рівнем маскулінності (33,79 %) та зниженням рівня андрогінності та фемінінності (58,79 % та 12,44 % відповідно). Тобто період підвищення маскулінності хлопців співпадає зі зниженням мотивації до занять фізичною культурою і спортом. Далі, з 9-го класу (14-15 років) прослідковуємо певне підвищення рівня мотивації до занять фізичною культурою і спортом при стабільному рівні маскулінності (30,19 %) та при зниженні фемінінних рис характеру (11,32 %). При зниженні мотивації в критичний період з 7-го класу – простежується зниження кількості дівчат з фемінінним психологічним типом гендерної ідентичності та підвищення кількості дівчат з маскуліним психологічним типом. Другий критичний період (10 клас) зниження мотивації до занять руховою активністю також пов'язаний із зниженням кількості андрогінних дівчат та підвищенням фемінінних. У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей, які у 11-му класі досягають максимального показника (57,5 %).

У п'ятому розділі **«Теоретико-методологічні засади концепції гендерного підходу у процесі фізичного виховання школярів»** автором обґрунтовано необхідність і доцільність розробки й упровадження гендерного компоненту у фізичне виховання сучасних школярів як сутнісно нового і прогресивного напрямку формування аксіологічної значущості фізичної культури.

Отримані дані надали можливість автору сформулювати головні компоненти, мету, принципи, напрями впливу концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Розроблена концепція гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної

значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах. Структурними складовими концепції є: передумови розробки концепції (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні), складові компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний). Було визначено організаційно-педагогічні передумови впровадження концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якими є: гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю; гендерна просвіта вчителів фізичної культури; гендерна просвіта батьків; гендерне виховання школярів.

Автором шляхом експертної оцінки думки фахівців сфери фізичної культури і спорту визначено, що гендерний підхід досі не набув належного поширення у закладах загальної середньої освіти України, обізнаність вчителів фізичної культури щодо гендерної складової в різних галузях знань знаходиться на низькому рівні. Згідно опитування, тільки 26,7 % вчителів фізичної культури вважають використання гендерного підходу при організації системи фізичного виховання в школі необхідним. Водночас повторне опитування щодо основних напрямів впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів після опрацювання наданих інструктивно-методичних рекомендацій свідчить, що доцільність та необхідність включення гендерного підходу до організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання визнали 78,8 % викладачів фізичної культури, змінивши власну думку щодо переваги традиційного підходу у фізичному вихованні.

У шостому розділі **«Аналіз і узагальнення результатів дослідження»** проведено узагальнення експериментальних даних та теоретичного аналізу, розкрита практична і теоретична значущість проведеної роботи. В процесі дисертаційного дослідження були отримані три групи даних: результати, які підтверджують існуючі дані, доповнюють та є абсолютно новими.

Результати автора уточнюють і доповнюють існуючі дані: про структуру зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування мотивації школярів до самовдосконалення засобами фізичного виховання

Г. В. Безверхньої (2004), Т. Ю. Круцевич (2017), О. В. Андрєєвої (2017); щодо прояву емпатійної спрямованості юнаків і дівчат, які займаються та не займаються спортом (В. В. Цибульська, 2015; М. І. Маєвський, 2016); щодо педагогічних умов та критеріїв ефективності реалізації статевої диференціації в процесі навчання школярів (Г. Ф. Дульмухаметова, 2010); про вплив фізичного виховання на гендерну соціалізацію юнаків в дівчат (І. І.Таран, 2005).

3. Достовірність результатів дослідження та їх новизна

Наукові положення, основні результати і висновки дисертаційної роботи О.Ю. Марченко відзначаються науковою новизною, достовірністю та обґрунтованістю. Мета дослідження була досягнута шляхом поетапного розв'язання його завдань, а статистичне опрацювання отриманих результатів підтверджено узагальнюючими таблицями або графіками.

До результатів, які отримані автором вперше, відноситься те, що авторкою: розроблено концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статево та гендерному аспектах; теоретично обґрунтовано потребу виокремлення і трактування гендерного підходу як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах; визначено критичні періоди зниження і підвищення мотивації підлітків до занять спеціально-організованою руховою активністю; структуровано моделі особистісних психосоціальних характеристик поведінкових реакцій школярів у різні вікові періоди, які характеризуються відмінностями за віковою та статевою належністю; визначено ціннісні орієнтації індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат різних вікових груп; виокремлено фактори, які стимулюють та лімітують мотиваційну складову школярів щодо занять фізичною культурою і спортом у віковому, статево та гендерному аспектах тощо.

Практична значущість проаналізованого нами дисертаційного

дослідження полягає у використанні його результатів для уведення нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» для студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізична культура), співавторстві підручника «Теорія і методика фізичного виховання» (2017 р.) (Том 1, розділ 4) та розробці методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури «Особливості впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів».

4. Повнота викладу результатів досліджень в опублікованих працях і їх відповідність вимогам Міністерства освіти і науки України

Основні результати дисертаційного дослідження було опубліковано у 45 публікаціях, з яких монографія та 21 стаття у фахових виданнях України, 18 з яких також включено до міжнародних наукометричних баз, 14 праць апробаційного характеру.

Автореферат і публікації автора повністю відображають зміст дисертаційного дослідження, що надає підстави вважати роботу такою, яка відповідає чинним вимогам Міністерства освіти і науки України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Принципових зауважень щодо змісту та оформлення дисертації немає. До неприципових і скоріше дискусійних відносяться наступні:

1. В процесі опису наукової новизни роботи здобувач вказала лише на чому базується обґрунтована нею концепція гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, але не розкрила її основні характеристики. Ця інформація детально представлена у розділі 5 і є суттєвою новизною.
2. На нашу думку, в підрозділах 1.5. та 1.6. та у розділах 3 та 4 (стор. 153, 229, 231) представлена зайва деталізація теоретичного матеріалу, на який спирається автор у своєму науковому пошуку, що ускладнює сприйняття інформації.
3. У дисертаційній роботі дуже детально було представлено результати дослідження інструментальних та термінальних цінностей школярів, які були

оброблені за допомогою факторного, кластерного та кореляційного аналізу, хоча даний тест не є спеціальним для визначення ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту.

4. У описі мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту та ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп автором роботи характеристика респондентів подана у двох варіантах: за розподілом по класах в цілому та за віковими періодами. На нашу думку, доцільно було обрати один з варіантів розподілу респондентів.

5. Кількість загальних висновків доцільно зменшити до 11, що дозволило б їх більш лаконічно викласти.

6. Виходячи з її великого обсягу, таблицю на сторінці 415 у підрозділі 5.5.7. бажано перенести у додатки.

5. Загальний висновок

Дисертаційна робота **Марченко Оксани Юріївни** «**Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів**» має достатнє теоретичне й практичне значення і є самостійним завершеним науковим дослідженням, де висвітлено нові наукові результати, що у сукупності дозволяють обґрунтувати новий галузевий напрям і розв'язати низку важливих наукових проблем. В ході дослідження обґрунтовано концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування аксіологічної значущості індивідуальної фізичної культури.

Дисертаційна робота **Марченко Оксани Юріївни** є самостійною закінченою науково-дослідною роботою кваліфікаційного характеру, що відповідає вимогам пункту 10 «Порядку присудження наукових ступенів», який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (з урахуванням змін згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. за № 656), а також профілю спеціалізованої вченої ради і паспорту

спеціальності 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення», а здобувач заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту.

Офіційний опонент

завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

О. А. Томенко

